

ЕТНОПСИХОЛОГІЧНА СПЕЦИФІКА МОТИВУ СТВОРЕННЯ СВІТУ З ЯЙЦЯ В УКРАЇНСЬКИХ КАЗКАХ ТА КОЛЯДЦІ «БУЛА У БОГА ПЕРЕПЕЛИЧКА»

Науковий вісник Ужгородського університету. Серія: Філологія.

Випуск 2 (46)

УДК 398.2 (477.87):189.922.4:257.2

DOI:10.24144/2663-6840/2021.2(46).298–303

Тиховська О. Етнопсихологічна специфіка мотиву створення світу з яйця в українських казках та колядці «Була у Бога перепеличка»; кількість бібліографічних джерел – 16; мова – українська.

Анотація. Як засвідчують сюжети давніх українських колядок («Була у Бога перепеличка») та деяких казок («Яйце-райце», «Про бідного чоловіка й Воронячого царя»), «Казка про пташку, що несла золоті яйця», «Три золоті яйця»), колись в українському фольклорі був міф про створення світу з яйця (Праяйця, Золотого зародка). Його респтація є можливою на тлі індійських та китайських міфів (про створення світу Брахмою та Пань-Гу). Близькість сюжетів пояснюється архетипною основою світових міфів: у них завуальовано відображається символічний сценарій появи індивідуальної свідомості (створення внутрішнього світу людини). Яйце можемо інтерпретувати як уособлення передсвідомої цілісності, внаслідок руйнування якої людина втрачає свою божественну досконалість (мотив гріхопадіння після Золотої доби). У міфологічній колядці «Була у Бога перепеличка» у ролі деміурга постає орнітоморфний образ давньої богині, яка в новітній інтерпретації тексту вже не здатна звити гніздо так, щоб їй не перешкоджали (що символізує неможливість повторення акту світотворення в іншій часовій площині). У колядці послідовність вибору місця для створення гнізда (де згодом з'являться яйця і пташенята) розгортається ніби в зворотному порядку: від сучасного етапу до давно минулого, відбувається метафоричний зворотний відлік подій. Аж у кінці колядки згадано про глибоке море як місце, де птаха має знести яйце (а з цього мотиву в міфологіях інших народів розпочинається процес світотворення). У казках «Яйце-райце», «Про бідного чоловіка й Воронячого царя», «Стрілець і гриф» символом духовного переродження людини постає яйце, млинок, шкатулка. Худоба, яка з'являється з яйця-райця, є метафоричним уособленням мрії людини про достаток, багатство, безтурботне життя. А мотив передчасного розбивання яйця-райця й втеча худоби символічно відображає нездатність людської свідомості досягнути сутність «дарунків» Самості (божества), психологічну незрілість людського «Я». У казках «Про пташку, що несла золоті яйця» та «Чарівна пташка» тимчасова трансформація життя чоловіка відбувається завдяки золотим яйцям, які несе пташка. У казці «Три золоті яйця» створення «нового», щасливого світу для головного героя пов'язане з появою в його житті кохання (у подарованому старенькою бабусею яйці він знаходить кохану дівчину). Мотив «індивідуального світотворення» у цій казці пов'язаний і з образом Золотого зародка, і з образом богині.

Ключові слова: архетип, казка, колядка, космогонічні міфи, український фольклор, психоаналіз, яйце-райце.

Постановка проблеми. До нашого часу дійшли релікти українських космогонічних міфів про створення світу з яйця, на яке проектується семантика зародка світу й зародка свідомості людства. У найбільш архаїчних космогонічних міфах («із яйця розвиваються птахи-тотеми, острови, небесні світила, особливо сонце (в австралійських та африканських міфах), деякі боги, нарешті, земля як центральна частина космосу [...]). Із яйця боги створюють різні частини всесвіту, зазвичай із нижньої частини – землю, з верхньої – небо» [Мелетинський 1995, с. 202]. В українському фольклорі міф про створення світу з яйця не зафіксований, лише згадка про нього збережена в обрядах, пов'язаних із писанками, у колядках та в казці «Яйце-райце» (й подібних до неї сюжетах). Етнопсихологічний аспект українських космогонічних міфів про створення світу з яйця ще не був предметом окремого дослідження, що й зумовлює актуальність цієї статті.

Аналіз досліджень. М. Чмихов переконаний, що яйце мало семантику тотема (поруч із образами риби і птаха) в пізньопалеолітичну та мезолітичну добу. На думку вченого, «уявлення про тотема-рибу, тотема-птаха, тотема-яйце виникли одночасно. Про це свідчить ототожнення деякими народами образів риби та яйця» [Чмихов 2001, с. 185]. Таким чином, ще в епоху тотемних вірувань, коли тільки починали

зароджуватись міфи, яйце вважалося причетним до процесу створення світу, вмістилищем сакральних сил та місцем перебування творця чи прапредка.

За спостереженням М.-Л. фон Франц, міфи тісно пов'язані з культурною колективною свідомістю етносу, відображають певну національну специфіку – «особливості національного характеру саме цієї цивілізації, у якій вони виникли і продовжують бути життєздатними» [Франц фон 1998]. Дослідниця наголосила на існуванні тісного взаємозв'язку міфів і казок: «Великі за обсягом міфи можуть руйнуватися разом з тією цивілізацією, до якої вони первісно належали. Однак основні мотиви цих міфів зберігаються у казках, або залишаючись у цій країні, або мігруючи в інше місце. Як і у випадку з місцевими переказами (бувальщинами – О.Т.), обидві можливості мають право на існування» [Франц фон 1998].

На переконання К.-Г. Юнга, «душа містить усі ті образи, з яких завжди виникали міфи» [Юнг 2013, с. 16]. Відтак, аналізуючи міфи й сновидіння, можна досягнути зміст психологічних проблем, переживань людини, простежити специфіку її психологічної ініціації (індивідуації). Згідно з теорією К.-Г. Юнга, міфологія створена колективним несвідомим і її неможливо уявити поза ним, саме воно породжує архетипи і через їх взаємодію в певних

міфологічних сюжетах доносить до свідомості знання про світотворення та психологічний розвиток людства, моделює сценарії, котрі метафорично пояснюють важкі для раціонального розуміння поняття (про Всесвіт, межі добра і зла, сенс життя людини тощо). Варто погодитися з твердженням К.-Г. Юнга, що образи колективного несвідомого «настільки подібні до структурних типів міфів і казок, що до них слід ставитися, як до споріднених із ними» [Юнг 2013, с. 202].

Космогонічні міфи про створення світу з яйця, збережені у фольклорі різних країн, крізь призму психоаналізу детально розглянула М.-Л. фон Франц [Франц фон 2012, с. 180–186].

Мета статті – проаналізувати казки та колядки, в яких збережені релікти давніх праслов'янських міфів про створення світу з яйця, визначити їх етнопсихологічну специфіку.

Методи дослідження: структурно-семантичний, структурно-типологічний, порівняльно-історичний, генетичний.

Виклад основного матеріалу. Саме «метамова»-міфологія колись була ключем для встановлення метафоричного зв'язку між свідомістю й несвідомим, а через міфологічні образи, мотиви, символи, магичні ритуали людина прагнула пізнати себе, сенс власного життя. Закодований у словах міфологічних текстів зміст метафорично відображає психологічне підґрунтя сприйняття людиною реальності та свого місця у світі. Тому цілком погоджуємося з висновком Н. Зборовської, що «класична концепція слова-міфу О. Потебні, що позначає код поетичності, по суті, відображається в теорії архетипів К.-Г. Юнга» [Зборовська 2007, с. 7].

У фольклорі Закарпаття «уламки» космогонічного міфу, де постає метафоричний образ птаха-деміурга, є в колядці «Була у Бога перепеличка» [Потушняк 1943, с. 9–10]. Але, за спостереженням Ф. Потушняка, вже в 40-х роках ХХ століття цей текст втратив своє первісне значення. У колядці описується перепеличка, яка намагається звити гніздо у траві, у житі-пшениці, у лісі-стрісі, на яворі, у глибокій воді, у глибокім морі. Причому послідовність вибору місця для гнізда (де згодом з'явиться яйце і пташенята) розгортається ніби в зворотному порядку: від сучасного етапу до давно минулого, відбувається метафоричний зворотний відлік подій. Аж у кінці колядки згадано про глибоке море як місце, де птаха має знести яйце (а з цього мотиву в міфологіях інших народів розпочинається процес світотворення). За слушним спостереженням Ф. Потушняка, «передовсім приходиться тут під увагу птиця, яка літає над водами, як дика, і несе яйця, з котрих плодяться малі. Отже, тут легкий зоступ до символічного переходу, до творчої плодючої сили, котра творить світ – гніздо, птиця, яйце. Птиця – принцип, гніздо – місце, суппорт, а яйце – твір. А перепеличка – символ матері» [Потушняк 1943, с. 9]. Таким чином, у міфологічній колядці «Була у Бога перепеличка» у ролі деміурга постає орнітоморфний образ давньої богині, яка в новітній інтерпретації тексту вже не здатна звити гніздо так,

щоб їй не перешкождали (що символізує неможливість повторення акту світотворення в іншій часовій площині). У траві гніздечко знайшли косарі, у житі-пшениці – жінці, у лісі-стрісі – газда, на яворі – ягри, у глибокій воді – галаси, і лише в глибокім морі ніхто його не знайшов (це символічна точка відліку появи всесвіту, момент творення світу в первісних водах). Кінцівка колядки метафорично вказує на момент створення світу перепеличкою: звання гнізда серед глибокого моря. Поруч з нею нема нікого, ніхто не бачить і не руйнує «вितвір» пташки (гніздо+яйце, які символізують Всесвіт). Є. Блаватська, проаналізувавши сюжети світових космогонічних міфів, відзначила тотожність птаха, котрий зніс Прайяце, з «Першопричиною»: «Спочатку «першопричина» не мала назви. Пізніше вона зафіксувалася в уяві мислителів як вічно-невидимий, таємничий Птах, що випускає Яйце в Хаос, і це яйце стає Всесвітом» [Блаватська 2016, с. 385].

Важливе значення в цій колядці, на нашу думку, має те, що птах-деміург є жіночого роду, це – перепілка. Очевидно, на образ цієї пташки проєктується уявлення наших предків про давню Велику Богиню. За слушним спостереженням О. Матюхіної, культ Великої Богині «був поширеним серед населення України ще з часів палеоліту. Археологічні знахідки також доводять, що Велика Богиня була головним божеством трипільських племен. З доіндоєвропейських часів у релігійних уявленнях населення України чільне місце посідає жіноче божество, Magna Mater. Велика Богиня виступає не лише як володарка, але й як творець світу. Саме до періоду ранньоземлеробських культур належить міф про створення світу богинею або з грудочки землі, яку вона, у вигляді птаха, винесла з дна праокеану, або з золотого яйця, яке вона знесла» [Матюхіна 2018, с. 294]. Отже, в українській космогонічній колядці «Була у Бога перепеличка» заковдано уявлення про птаха-деміурга і створення світу зі знесеного ним яйця.

Яйце, на думку наших предків, символізувало закономірність та циклічність життя людини та світу. Тому не випадково в низці міфологічних сюжетів воно постає символом достатку, передумовою початку нового етапу життя людини. Казка «Яйце-райце» (СVC-560D, 222B*=AA222*B – частково), відома у записках І. Рудченка [З живого джерела 1990, с. 100–107] та В. Бойка [Героїко-фантастичні казки 1984, с. 256–259], містить у собі міф про створення світу царем жайворонком та царицею мишею, які мали «своє поле. Посіяли на тім полі пшеницю» [З живого джерела 1990, с. 100]. І такий початок казки перегукується з мотивом колядки «А що було з нащада світу» про сіяння птахами-деміургами золотого пісочку, золотого/синього каменю, жита, пшениці серед синього моря, після чого з'являється світ. Однак якщо голуби в колядках у суперечку між собою не вступають, то в казці «Яйце-райце» жайворонок і миша не можуть поділити одну зернину, і внаслідок цього розпочинається війна між птахами й тваринами.

Зерно є символом зародження життя, тож метафорично той, хто перемаже, отримає право

утвердження ціннісних орієнтирів у новій часовій площині. Переможцями стають звірі, бо їм вдається позбавити птахів здатності літати, що є символічним відображенням втрати одним з деміургів божественної сили та влади. Крила птахів перестають їм служити, бо комахи «повідкушували птиці пір'я коло крил» [З живого джерела 1990, с. 100], умовно птахи стають «безкрилими» (=безсилами). Живим залишається лише орел, який не злетів з дерева і тому врятувався. Далі в казці саме на орла проєктується роль деміурга – він метафорично стає творцем нового, комфортного світу для свого рятівника, який поки що живе у світі, де панують «правила», встановлені тваринами-переможцями.

З погляду психоаналізу, образи птахів і тварин, які воювали між собою, можна інтерпретувати як метафоричні проєкції двох частин психіки людини – духовного та інстинктивного начал. Птахи у більшості міфологій світу асоціюються з вищою, духовною сферою буття, в образі птахів постають боги-деміурги. А от в образах тварин у чарівних казках та міфах часто об'єктивуються ті чи інші інстинкти людини. На нашу думку, мотив перемоги тварин над птахами у казці «Яйце-райце» метафорично відображає трансформацію світогляду/психіки наших давніх предків на певному етапі розвитку цивілізації, зміну ціннісних орієнтирів: матеріальне (інстинктивне) починає домінувати, отримує пріоритет, а духовні цінності нівелюються (кінець міфічної Золотої доби), зникають (як убиті звірами птахи). І замість великої кількості птахів (системи духовних цінностей) залишається лише один орел (прообраз Бога), який отримує можливість вижити завдяки допомозі чоловіка (на якого проєктується образ цілого людства). Порятунку чоловіком орла в казці є метафорою відродження суспільством основ духовності, повернення до Бога. І символом такої трансформації стає яйце-райце.

У казці орел винагороджує чоловіка, котрий врятував йому життя: забрав до себе додому і нагодував м'ясом (зарізавши всю свою худобу – двох корів і бугая). Коли до орла повертається сила, чоловік сідає на нього, і вони летять до родичів птаха. За намовою орла чоловік просить собі у винагороду яйце-райце (не знаючи, що це таке). Батько орла погоджується дати чоловікові яйце-райце й попереджає: «Тільки не розбивай ніде на дорозі; а як прийдеш до дому, то погороди загороди великі, а тоді його й розіб'єш» [З живого джерела 1990, с. 103]. Однак чоловікові не вдається донести яйце цілим до дому: коли пив з криниці воду, то розбив його. «Як узяв же скот вернути з того яйця! Верне та й верне» [З живого джерела 1990, с. 103]. Таким чином, замість своєї маленької пожертви (двох корів і бугая), чоловік отримує незрівнянно більше. Худоба, яка з'являється з яйця-райця, є метафоричним уособленням мрії людини про достаток, багатство, безтурботне життя. А мотив передчасного розбивання яйця-райця й утеча худоби символічно відображає нездатність людської свідомості досягнути сутність «дарунків» Самості (божества), психологічну незрілість людського «Я». У казці чоловік не здатен

сам загнати худобу в яйце-райце, замість нього це робить змія, але натомість просить те, чого він удома не знає (його сина).

Змія постає уособленням темного божества, оскільки здатна зробити те, що є неможливим для людини – відновлює цілісність яйця-райця. Метафорично змія «зцілює» випадково зруйнований людиною символ щасливого, гармонійного життя, однак у міфології всі вчинки демонічних істот справляють негативний вплив на життя людини – і в цій казці чоловік несвідомо приносить у жертву видимому благополуччю сина (оскільки не знає про його народження, символічно «запродує» темному богу своє потомство). Далі в казці про яйце-райце не згадується, а описується порятунком хлопця з полону змії з допомогою дівчини-зміївни. Відновлення цілісності яйця-райця (що символізує ідеальний світ в уявленні людини) відбувається за сприяння персонажів-тварин, котрі є персоналізованими образами інстинктів людини (змія, донька змії).

У фольклорі Закарпаття сюжет казки «Яйце-райце» повністю не зберігся, лише окремі її мотиви й трансформований образ чарівного яйця знаходимо в кількох чарівних казках. Закарпатська казка «Про бідного чоловіка й Воронячого царя» (СУС – 560D, 553 – частково), записана О. Маркушем у Великоберезнянському районі, містить декілька мотивів казки «Яйце-райце». Згадки про царя-жайворонка й царицю-мишу тут нема, й оповідь розпочинається із зустрічі бідного чоловіка з Воронячим царем (переосмислений образ орла), який раптово з'являється над нивою: «Ледве зорав дві борозни, як над ним захмарилося, та так, немов темна ніч налягла. Дивиться бідний чоловік, що то за чорна хмара небо заслонила, й бачить над собою велетенського птаха. Клюв у того птаха – як гострий, калений у вогні спис, кігті – як гаки, а крила такі, що й сонце заслонили [...]». Прикрив птах під свої крила не тільки чоловіка, але і його сина, кудлатих воликів, плуг» [Казки Буковини. Казки Верховини 1968, с. 186]. Птах заговорив людським голосом і попросив чоловіка нагодувати його – віддати або двох волів, або сина. Чоловік приносить у жертву Воронячому царю волів, а птах обіцяє йому за це винагороду, за якою повинен прийти один із синів чоловіка, розшукавши палац на срібній поляні. Таким чином, у цій казці Воронячий цар містить у собі трансформовані риси й орла, і змії з казки «Яйце-райце»: чоловік згодує йому всю свою худобу, але не відмовляється від сина (не обіцяє віддати свою дитину), і такий вчинок велетенський птах схвалює. Воронячий цар не прагне (як змія) забрати собі сина бідного чоловіка, а, навпаки, хоче винагородити хлопця за розсудливість його батька. Однак сам образ яйця-райця в цій казці відсутній, замість нього Воронячий цар дарує юнакові млинок, який здійснює всі бажання: може намолоти все, що забажаєш. Коли хлопець покругив ручку млинка й подумав, щоб з'явилася їжа, вона з'явилася нізвідки, так само млинок на бажання юнака приніс до нього його батьків. Отже, якщо в казці «Яйце-райце» щасливе життя людини асоціювала насамперед з вели-

кою кількістю худоби (з розвитком скотарства), то в казці «Про бідного чоловіка й Воронячого царя», котра виникла, очевидно, пізніше, уявлення про комфортне життя доповнюється мотивом здійснення бажань, матеріалізації думок та слів; образ яйця-райця трансформується в млинок.

У казці «Стрілець і гриф» [Галицькі народні казки 1899, с. 111–115] (СУС – 222В*=AA222*В, 560D – частково), записаній О. Роздольським 1895 року від Гната Романова в Берліні (Бродівський район Львівської області), збережений міф про війну птахів і звірів, яка розпочинається зі сварки миші й горобця. А замість яйця-райця герой, який урятував орла, отримує чарівну скриньку, що є джерелом різноманітних благ та символом нового життя героя.

Мотив «яйця-райця» частково збережений у закарпатській «Казці про пташку, що несла золоті яйця» [Закарпатські казки Андрія Калина 1955, с. 66–72] (СУС – 567), записаній у селі Горінчові Хустського району. Тут чоловік знаходить пташку, що несе золоті яйця, і стає багатим, продаючи їх (Подібний сюжет є і в казці «Чарівна пташка» [Таємниця скляної гори 1975, с. 112–117]). Метафорично золоте яйце в казці, як і Золотий Зародок у міфах, трансформує реальність героя, для нього починається нове щасливе життя (символічно утворюється новий «світ»).

У казці «Три золоті яйця» [Таємниця скляної гори 1975, с. 100–102] (СУС – 408 частково), записаній М. Фінцицьким, створення «нового», щасливого світу для головного героя пов'язане з появою в його житті кохання (і кохання це сховане в яйці). У винагороду за свою роботу юнак отримує від старенької бабусі три яйця, які вона йому наказує розбивати лише біля води. У кожному з яєць перебуває прекрасна дівчина, дві дівчини гинуть від спраги, бо хлопець розбиває два яйця далеко від колодязя. Третя залишається живою, отримавши можливість напитися, однак шлях героя до поєднання з чарівною дівчиною дуже довгий. Красуна через підступні вчинки суперниці переживає ряд метаморфоз: падає в колодязь, перетворюється на золоту рибу, потім на дерево, з якого роблять два ліжка, а коли їх спляють, вона стає голубкою й летить до бабусі, котра подарувала хлопцеві три яйця. Таким чином мотив «індивідуального світотворення» у цій казці пов'язаний і з образом Золотого зародка, і з образом богині. З яйця постає прекрасна дівчина, яка допомагає героєві змінити якість його життя. Одруження з нею метафорично відображає процес досягнення чоловіком цілісності: герой пізнає себе через свою прекрасну гендерну «протилежність» – Аніму.

В Україні існує вірування, що з яйця неправильної форми («зноска») може постати руйнівна, демонічна сила – антагоніст творця. Відтак «яйце стоїть на межі двох граней, двох можливостей як магічний предмет» [Потушняк 1942, с. 260]. Воно

може бути носієм світлої, життєтворчої енергії або приховувати деструктивний потенціал, спрямований на руйнування світу, а не на його створення. Особливою магічною силою народна уява наділила перший «зносок» (маленьке яйце) чорної курки, «його не беруть до рук, бо воно «нечисте»... У ньому криється сила, що здатна нашкодити людині... Тому таке яйце беруть ганчіркою, кидають з нею через хату і закопують десь на межі. Після перельоту воно стає іншим і вже не належить чортові» [Потушняк 1942, с. 260]. Серед українців побутує багато бувальщин та міфологічних легенд про народження демона з «ненормального» яйця («зноска»). Також уособленням потенційного зла, за спостереженням А. Журека, у народних віруваннях Закарпаття є перше яйце курки: «Перше яйце курки не використовують, не ставлять під квочку, бо з нього вилупиться демон. Демон може принести багато грошей власнику, але при цьому людина втрачає душу. Такі яйця, повернувшись спиною, перекидають через хату» [Сабов 2010, с. 145]. Оскільки, згідно з народними уявленнями, чорт сам не здатен об'єктивуватися у видимому світі, він з'являється тільки завдяки злим намірам людини та за її сприяння. Легенди про народження демона-«годованця» (народженого з яйця) виникли пізніше, ніж космогонічні міфи, і відображають уявлення суспільства про нездатність людини дорівнятися до божества. Людська гордіня, егоїстичний намір уподібнитися до Творця набуває в таких оповідях зримих рис – демонічне alter-ego людини об'єктивується в образі чорта, що вилуплюється з яйця. Згідно з народними уявленнями, людина, яка тримає «зносок» від чорної курки «під лівою пахвою 9 днів, відірає його від світу ясного, приводить до світу темного» [Потушняк 1942, с. 260]. Метафорично – переносить зло зі своєї душі на яйце, що має породити демона.

Висновки. Отже, космогонічний міф про створення світу з яйця (збережений у колядці «Була у Бога перепеличка», казках: «Яйце-райце», «Стрілець і гриф», «Про бідного чоловіка й Воронячого царя», «Чарівна пташка», «Три золоті яйця», «Казці про пташку, що несла золоті яйця», великодніх іграх з писанками) є архетипним сюжетом, який метафорично моделює процес появи індивідуальної свідомості. Казковий мотив розбивання яйця-райця та звичай розбивати писанки в процесі гри на Великдень є метафоричним повторенням міфологічної оповіді про створення світу з яйця (Золотого зародка), що символізує створення нової, щасливої моделі світу для виконавця ритуалу. Його реставрація є можливою на тлі індійських та китайських міфів (про створення світу Брахмою чи Пань-Гу). Яйце можемо інтерпретувати як уособлення передсвідомої цілісності, внаслідок руйнування якої людина втрачає свою божественну досконалість (мотив грихопадіння після Золотої доби).

Література

1. Блаватская Е. Тайная доктрина Москва: Эксмо-Пресс, 2016. Т.1. 1408 с.
2. Галицькі народні казки [Galician folk tales] (№ 26–77). Зібрав Осип Роздольський. *Етнографічний збірник*. Видає Етнографічна комісія Наукового товариства імені Шевченка. Львів, 1899. Том 7. 169 с.

3. Героїко-фантастичні казки / упоряд., передм., прим. І. Березовського. Київ: Дніпро, 1984. 366 с.
4. З живого джерела: Українські народні казки в записах, переказах та публікаціях українських письменників / упоряд., літературна обробка, вступ. ст. та примітки Л. Дунаєвської. Київ: Радянська школа, 1990. 512 с.
5. Закарпатські казки Андрія Калина / запис текстів і вступ. ст. П. Лінтура; упоряд. Г. Ігнатович. Ужгород: Закарпатське обласне видавництво, 1955. 216 с.
6. Зборовська Н. Психісторія новітньої української літератури: проблема психосемантики і психопоетики: автореф. дис. ... д-ра філол. наук: 10.01.01; 10.01.06. Київ, 2007. 44 с.
7. Казки Буковини. Казки Верховини / під ред. М. Івасюка, В. Басараба, П. Окунця. Ужгород: Карпати, 1968. 223 с.
8. Матюхіна О. Міф про створення світу в давньослов'янській міфології. *Логос*, 2018. С. 281–297.
9. Мелетинский Е. Поэтика мифа [2-е изд., репринтное]. Москва: Вост. лит. РАН, 1995. 407 с.
10. Потушняк Ф. Три коляди. *Літературна неділя*. Ужгород, 1943. Рочник III. Ч. 1. С. 7–10.
11. Потушняк Ф. Яйце в народном вірованю *Літературна неділя*. Унгварь, 1942. Рочник II. Ч. 4. С. 259–261.
12. Таємниця скляної гори. Закарпатські народні казки, зібрані М. Фінцицьким / пер. з угорської та післямова Ю. Шкробинця. Ужгород: Карпати, 1975. 190 с.
13. Сабов О. Про угорських русинів. (Реферат книги) / Мазурок О. Орест Сабов та його книга про угорських русинів: Монографія. Ужгород: Карпатська Вежа, 2010. С. 97–167.
14. Франц М.-Л. фон Космогонические мифы. Москва: Клуб Касталия, 2012. 296 с.
15. Франц М.-Л. фон. Психология сказки. Толкование волшебных сказок / пер. с англ. В. Мершавки. Санкт-Петербург: Б.С.К., 1998. 360 с. URL: https://www.koob.ru/von_franz/tolkovanie_volsh_skazok (Дата звернення 10.02.2021).
16. Чмихов М. Від яйця-райця до ідеї Спасителя. Київ: Либідь, 2001. 432 с.
17. Юнг К.-Г. Архетипи і колективне несвідоме / пер. з нім. К. Котюк. Львів: Астролябія, 2013. 588 с.

Примітка:

СУС – Сравнительный указатель сюжетов: Восточнославянская сказка / Сост. Л. Бараг, И. Березовский, К. Кабашников, Н. Новиков. Ленинград: Наука, 1979. 437с.

References

1. Blavatskaya E. (2016) *Taynaya doktrina* [Secret doctrine]. Moskva: Eksmo-Press. T.1. 1408 s. [in Russian].
2. Halytski narodni kazky (1899) [Galician folk tales] (№ 26–77). *Zibrav Osyp Rozdolskyi. Etnohrafichnyi zbirnyk. Vydaie Etnohrafichna komisiia Naukovoho tovarystva imeni Shevchenka*. Lviv. Tom 7. 169 s. [in Ukrainian].
3. Heroiko-fantastychni kazky (1984) [Heroic and fantastic tales] / uporiad., peredm., prym. I. Berezovskoho. Kyiv: Dnipro. 366 s. [in Ukrainian].
4. Z zhyvoho dzherela: Ukrainski narodni kazky v zapysakh, perekazakh ta publikatsiiakh ukrainskykh pysmennykiv (1990) [From a living source: Ukrainian folk tales in records, legends and publications of Ukrainian writers] / uporiad., literaturna obrobka, vstup. st. ta prymitky L. Dunaievskoi. Kyiv: Radianska shkola. 512 s. [in Ukrainian].
5. Zakarpatski kazky Andriia Kalyna (1955) [Transcarpathian fairy tales by Andriy Kalyn] / zapys tekstiv i vstup. st. P. Lintura; uporiad. H. Ihnatovych. Uzhhorod: Zakarpatske oblasne vydavnytstvo, 1955. 216 s. [in Ukrainian].
6. Zborovska N. (2007) *Psykhohistoriia novitnoi ukrainskoi literatury: problema psykhosemantyky i psykhopoetyky* [Psychohistory of the newest Ukrainian literature: problems of psychosemantics and psychopoetics]: avtoref. dys. ... d-ra filol. nauk: 10.01.01; 10.01.06. Kyiv. 44 s. [in Ukrainian].
7. Kazky Bukovyny. Kazky Verkhovyny (1968) [Tales of Bukovina. Tales of the Verkhovyna] / pid red. M. Ivasiuka, V. Basaraba, P. Okuntsia. Uzhhorod: Karpaty. 223 s. [in Ukrainian].
8. Matiukhina O. (2018) *Mif pro stvorennia svitu v davnoslovianskii mifolohii* [The myth of the creation of the world in ancient Slavic mythology]. *Lohos*. S. 281–297 [in Ukrainian].
9. Meletinskiy E. (1995) *Poetika mifa*. 2-e izd., reprintednoye [Poetics of Myth]. Moskva: Vost. lit. RAN, 407 s. [in Russian].
10. Potushniak F. (1943) *Try koliady* [Three carols]. *Lyteraturna nedilia*. Uzhhorod. Rochnyk III. Ch. 1. S. 7–10 [in Ukrainian].
11. Potushniak F. (1942) *Yaitse v narodnom virovaniu* [Egg in folk beliefs]. *Lyteraturna nedilia*. Unhvar. Rochnyk II. Ch. 4. S. 259–261 [in Ukrainian].
12. *Taiemnytsia sklianoi hory*. Zakarpatski narodni kazky, zibrani M. Fintsytskym (1975) [The secret of the glass mountain. Transcarpathian folk tales collected by M. Fintsytskyi] / per. z uhorskoj ta pisliamova Yu. Shkrobyntsia. Uzhhorod: Karpaty. 190 s. [in Ukrainian].
13. Sabov O. (2010) *Pro uhorskykh rusyniv* [About Hungarian Ruthenians]. (Referat knyhy) / Mazurok O. Orest Sabov ta yoho knyha pro uhorskykh rusyniv: Monohrafiia. Uzhhorod: Karpatska Vezha. S. 97–167 [in Ukrainian].

14. Franc M.-L. fon (2012) *Kosmogonicheskie mify* [Creation Myths]. Moskva: Klub Kastaliya. 296 s. [in Russian].
15. Franc M.-L. fon. (1998) *Psikhologiya skazki. Tolkovanie volshebnykh skazok* [The Interpretation of Fairy Tales] / per. s angl. V.Mershavki. Sankt-Peterburg: B.S.K. 360 s. [in Russian].
16. Chmykhov M. (2001) *Vid yaitsia-raitsia do idei Spasytelia* [From the paradise egg to the idea of the Savior]. Kyiv: Lybid. 432 s. [in Ukrainian].
17. Iunh K.-H. (2013) *Arkhetypy i kolektyvne nesvidome* [Archetypes and collective unconscious] / per. z nim. K. Kotiuk. Lviv: Astroliabiia. 588 s.

ETHNO-PSYCHOLOGICAL SPECIFICS OF THE MOTIVE OF CREATING THE WORLD FROM AN EGG IN UKRAINIAN FAIRY TALES AND IN A CAROL “GOD HAD A QUAIL”

Abstract. According to the plots of ancient Ukrainian carols (“God had a quail”) and some fairy tales (“Yaitse-raitse”, “About a poor man and a crow king”, “The tale of a bird that laid golden eggs”, “Three golden eggs”), once in Ukrainian folklore, there was a myth about the creation of the world from an egg (grand egg, Golden Embryo). Its restoration is possible on the basis of Indian and Chinese myths (about the creation of the world by Brahma and Pan-Gu). The similarity of the plots is explained by the archetypal basis of world myths: they reflect the symbolic scenario of the emergence of individual consciousness (the creation of the inner world of a person). The egg can be interpreted as the personification of subconscious integrity, as a result of the destruction of which a person loses his divine perfection (the motive of the fall after the Golden Age). In the mythological carol “God had a quail” ornithomorphic image of the ancient goddess appears in the role of a demiurge, who is not able to make a nest so as nobody interferes with her in the latest interpretation of the text, (symbolizing the impossibility of repeating the act of creation in another time plane). In the carol, the sequence of choosing a place to build a nest (where eggs and chicks will later appear) unfolds in reverse order: from the present stage to the past, there is a metaphorical countdown of the events. Only at the end of the carol the deep sea is mentioned as a place where the bird must lay an egg (and from this motif the process of world creation begins in the mythologies of other peoples). In fairy tales “Yaitse-raitse”, “About the poor man and the Crow king”, “An archer and a vulture” an egg, a mill, or a box appears as a symbol of the spiritual rebirth of the person. The cattle that appears from the yaitse-raitse is a metaphorical embodiment of a person’s dream of prosperity, wealth, and a carefree life. And the motive of premature breaking of the yaitse-raitse and the cattle escape symbolically reflects the inability of human consciousness to comprehend the essence of the “gifts” of the Self (deity), the psychological immaturity of the human “Ego”. In the fairy tales “About a bird that laid golden eggs” and “Magic bird”, the temporary transformation of a man’s life takes place thanks to the golden eggs that a bird lays. In the fairy tale “Three Golden Eggs”, the creation of a “new”, happy world for the protagonist is associated with the appearance of love in his life (in the egg given by his old grandmother, he finds his beloved girl). The motif of “individual creation” in this tale is associated both with the image of the Golden Embryo and the image of the goddess.

Keywords: archetype, fairy tale, carol, cosmogonic myths, Ukrainian folklore, psychoanalysis, yaitse-raitse.

© Тиховська О., 2021 р.

Оксана Тиховська – доктор філологічних наук, професор кафедри української літератури ДВНЗ «Ужгородський національний університет», Ужгород, Україна, <https://orcid/0000-0003-4663-5960>

Oksana Tykhovska – Doctor of Philology, Professor of the Ukrainian Literature Department, Uzhhorod National University, Uzhhorod, Ukraine; <https://orcid/0000-0003-4663-5960>